

EUSKAL-IZENAK ERDIAROKO IDAZKERAN 872'ko larruki bat

(Amaia)

Ema'iozun azkena, urte ortako Uztaillaren 4'ean idatzitako larruki onj. Damaizkigun toki-izenak eta giza-jzenak aztertuak ditugu. Done-izenak soilki peitzen zaizkigu.

Bearbada, done-izenak dira antziñako larruki oiek damaiguten gauzarik garrantzitsuenak, aro artako Euskalerrjaren giroa ezagutzeko.

Euskaldunak idazketa ororen etsai gogorrek izan dira beti. Aundia benetan, arlo orri dagokionez, euskaldunen pekatua, batez ere mende zar aietako lekaiden pekatua.

Eundaka eta eundaka ziran, IX mendeko Euskalerrriaren zabaltasun osoan, gure lekaideak.

Otoitz-orduetatik kanpo zer egiten ote zuten gizon aiek? Zer, adibidez, IX mende ontan bertan Kordoba'ko Eulogio Doneak Euskalerrriko mendi-arantetan alako eraspenaz ikustatu, arrigarriki mirestu eta ain orokiro gorestu zituan lekaidetxeetako lekaide santu eta txit jakintsu omen ziran aiek?'

Danadala, au dugu egi negargarria: ez zutela lekaide euskaldun aiek idazketarako joerarik izan. Soilki, larrukj auek idatzi zituzten, eta auek ere, beren ondasunen jabetasuna ziurtuz, ondasun aiek gotzai, errege, aundjki eta erriburuzagien naikeri ta kutizitik babestu aal izateko bakarrik.

Orregaitik, antziñako Euskalerrriaren nolakotasuna jakin nai ba'dugu, larruki auek damaizkiguten xeetasun-apurra aurkeztu-bearrean aurkitzen gera. Beste jakintza-biderik ez bait dugu.

Larruki ontako doneen zerrendak, adibidez, Euskaldunen erlijiotasunaren berri emango digu. Eta erlijiotasun orrek, Euskalerrriko kultura-aizeak nondik jozten zuan IX mende artan.

Done oiek bait ziran mende artan Euskalerrriak ospatzen zituanak.

Ondorioz, Done oiek orduango Bisigotiar-Liturgiko Doneak ba'lira, orrek,

Gure larruki au 872'koa da, 20 urte lenago ibilli zan Eulogio Añamendi'ko Lekaidetxe batzuk ikustatzen. Lilluraturik utzi zuten lekaide euskaldun aien jainko-zaletasunak, jakintza sakonak eta kultura zabalak.

Kultura aren adigarri da Eulogio'k azkena ikustatu zuan lekaidetxetik, Siresa'ko lekaidetxetik, Andaluzi'rako jaso zuan liburu-pillo ederra. Itz neurtuz eta itz lauz, mota guztietako larruki-liburuak: Eliz-Gurasoenak eta erromateko idazle klasikoak.

Ez bait zan Euskalerrria gaurko edestilaritxo askok uste duten bezain motza.

kultur-aizeak Egotik jotzen zuala esan naiko luke: Euskalerrria, kulturari dago-
kionez, Bisigotiarren probintzi bat besterik ez zala.

Alderantziz Done oiek Galietako Liturgiak ospatzen zituan aiek berak d'jala
agertuko ba'litz, orduango gure krjstautasuna ta kultura Iparretikoak zirala
esan bearko genduke.

Ta..., Done ojek emen bertako semeak eta Erroma'ko Liturgiak omentzen
zituanak ba'lira, ipar eta egoaldetiko kultur-erasoetatik at Euskalerrriak Eliz oro-
korraren altzoan bere nortasuna irmo gordetzen zuala aitortu bearrean aurkitu-
ko giñake.

Berdin mintza giñazke giza-izenei buruz. Garai artako giza-izenek ere garai
artako kulturaren aztarnak bait dira. Adibidez "Otxoa", "Teodoriko" eta "Kle-
mente" jatorri berdiñeko izenak ez dirala, argi dagoan gauza da. Otxoa den-
tzan gizasemea, ala Otxanda deritzan gizaalaba, ongi euskaldunak dira noski.

Erne alatagutziz, Teodoriko ala Klemente izen-eramateak ez bait du, naita-
naiez, izen oiek daramazkiten gjzakumeak, bat bisigotiarra eta bestea erroma-
tarra diranik esan naj; erreztartzen dira bá Errj batera, Liturgiaren eragiñez,
Atzerrjiko giza-izenak. Bitez lekuko guk gerok daramazkigun izenak.

Bañan, orrela ba'da ere, txit egokia izanen dugu giza-izenak ere aztertzen
saiatzea, orduango kultur-aizearen ibillerari-buruzko jakintza geixeago ziurtatzeko.

Ekin dezaigun bá besterik gabe larruki ontako Doneen ikerketari:

MARTIN.— Larrukiaren izenburuan aurrena: "De monasterio Sancti Martini
de Ihanía partj's Mena". Izenburu ori ez da 872'koa. Askoz geroagokoa baizik.
XII mendekoa seguruaski. Orduan euskalduna zan Mena Aranean zegoan Iha-
nia izeneko erriska ortaz itzegiñak gera; eta "H" ori seguruaski XII mendeko
berr-idazketan sartu zitzaiola esanak.

Izenburu ontan ez ezé, larrukjaren enborrean ere iru aldiz agertzen zaigu
Donemartiñ'en izena: "... edificavimus atrio Sancti Martini episcopi": "Done-
martin gotzaiaren atariarentzat eraiki ditugu".

"Atari" itza, erdiarohan, etxe osoaren, lekaidetxearen edo uri guzti baten ikur-
tzat erabilli oi zan, eguneroko jzketan; orregaitik, emen, Donemartiñ'en ataria-
rentzat egin zutela diotena, egin zutena Donemartiñ'en lekaidetxearentzat egin
zutela esan naj dute.

Donemartiñ'en lekaidetxe orri emateko eraiki zutena berriz, eliz eta leikade-
txe-sorta bat izan zan. Oien artean, Donemartin beraren izeneko beste eliz
bat: "Sancti Martini de Villa lumnos".

San Martin maiz agertu zaigu IX mendeko dokumentu auetan 800'garren urte
ber-bereko larruki batetik asita. Donemartiñengana'ko eraspenna Konpostela'ra-
bideko erromes frantziarrek ekarrj zigutela, esan oi da. Ori, ordea, egia ez da.

IX, X, eta baita XI mendeetako dokumentuetan iadanik agertzen zaigun
Martin Donearenganako eraspenn ori, ez daiteke erromes aiek ekarria jzan.
Erromes aien denbora baiño zarragoa bait da.

Ona, erromesketa orren sorkuntzaz, kondaira edo "leyenda"k eta edestiak
dioskutena:

Santiago'ren illobia, Teodomiro Iria Flavia'ko gotzaiak aurkitu ornen zuan;
gauzez. Zerutik, dizdiraz, argi miressgarri batek erakutsi ornen zion bidea. Ori
812'garren eta 814'garren urteen artean gertatu ornen zan.

² "Iria Flavia"ri, gaur, "Padrón" esaten zaio. Konpostela'tik bertan dago.

II Alfontso zan orduan Asturietako errege. Errege euskalduna, Erregin euskaldun baten alaba zalako, eta bere gaztaroan, Asturietan aurka jeiki zitzaizkion iraultzariengandik igesji, emen, Euskalerrian, bere amaren aldetiko aidden artean babes eskjerra, segurua, aurkitu zualako.

Ezaguna da guzti orren edestia: I Fruela errege asturitarrak Araba'ri ekin zion gudaz, eta emen neska "baskoi" bat katibu artuta itzuli zan bere erreñura.

Mjrabetzarako izan zan Araba'ko neska "baskoi" ura baiturik artua; baiñan, azkar, -oso polita bait zan itxuraz neska "baskoi" ura-, arekin ezkondu zan I Fruela Errege borrokalaria. Munia edo MUÑA zuan izen erregin bjurtutako neskatil "baskoi" arek, eta aren semea izan zan II Alfontso.

Ikusiko dugu maiz Asturietako Errege euskaldun au Araba'ren sortaldeko arazoetan sarturik. Agian, Muña bere ama inguru aietako alaba zalako?

II Alfontso orren erregetzakoan izan ornen zan idoroa, ikusi dugunez, Konpostela'n Santiago Apostoluaren gorputza.

Santiago'ren illobirako erromesketa ordea aski geroagokoa da: X mendean artu zuan indar pjkka bat, XI'ean asi zan zuzperetzen eta XII'a arte ez zuan benetako aunditasunik artu. Orduetzkeror urtean Konpostela'rako bide ortatik urtero 500.000 gizakume igarotzen ziralara esaten duanik bada. Ez ote da geitxo?

Danadala, gure dokumentu auetan agertzen zaigun Donemartiñ'enganako jaiera, askoz leenagokoa da: IX mendekoa. Ez daiteke beraz XII mendeko erromesek ekarria izan.

Nondik bá, etorri ote zitzaigun eraspen ori Euskalerrira?

- Bisigotiarrengandik -erantzungo dit agian norbaitek.

- Egia da, Donemartin bisigoten donetegian badagola. Baiñan nondik ordea bisigotiarrengana iritxita? Euskalerritik, agian? Donemartiñ'en Turena eta Bisigoten Españi'ren artean Euskalerrja bait zegoan Auñamediren luzaera guztian, mendi-kate orren bi maldetara edatua.

Ez dala Euskalerraren bearrik, Frantzin bertan bisigotiarrek aski epe luzez egon ziralako?

Bai. IV mendearen azkenean, 397'aren inguruan il zan Donemartin, eta, ez askoz geroago, an ziran V mendean bisigotak, 507 garren urtean Vouillé'ko borrokaldi odoltsuan garaille irten zitzaizkien frankiar garailleen aurrean Españi'ra iges egin bearrean aurkitu ziran arte.

Gaiñera, Galietan, Tolosa uriburu zuala, Loira ibaieraiño zabaldu zan bisigotiarren erreñua, eta ibai orren ertzean dago Tours, erromatarren Turones, oraindik il-berria zan Martin Donearen gotzai-uri izana.

Ez da ordea sjnistekoa, bisigotiarren artean Donemartiñ'enganako jaiera garai artan sortua izan daitekeanik. Arjanikeritarrak bait ziran orduan bisigotiarrek eta arianitar jarraituko bait dute luzaro VI mendearen azken aldera arte. Katolikoen etsaiak.

- Nondik orduan erromatarrek Turones esaten zioten eta frantziarrek Tours esaten dioten uriko gotzaia zan Martin Doneari Euskalerriak ain goiz-goizetik izan dion zaletasuna?

- Bearbada, zuzenean Donemartin bizi zala, santu aundi ari ber-berari izan zioten maitasunetik.

Turena'ko uri buru zan Turones edo Tours artan bizitu zan Donemartin. Anziña artan Turena ez zegoan Euskalerritik gaur bezain urruti.

Gaiñera, mixiolari ere izan zan Donemartin, mixiolari aundia gaiñera, eta orduan euskera Garona'raiño ziur, eta Dordoña'raiño aski ziur irjsten zalarik, ez

litzake arritzekoa gertatuko Donemartin bera edo bere lekaideek euskaldunen artean mixioketan ibilli izatea.

Nere iritzi bat besterik ez da, baiñan zuzena ez dala iñork agertzen ez duan bitartean beste edozein iritzik aiña balio duana.

* * *

DOÑIBAÑE- "Sancti Iohanne de Quenquezes", edo "Quiencozes", lerro batzuk aurreraxeago.

la beti, lateraz ez duan "H" orrekin agertzen da erdiaroko dokumentuetan. "loahnes" dakar urte bereko larruki batek. Naiz non jarri asmatu ez, ez zuan alatagutziz azturik utzi lumalariak "H" parregarri ori.

Txantxetan ibiltzeke, esan dezagun leialki, "H" ori toki okerrean ipiñi izatea, lumalaria bera oartzeke lumak egin zion "lapsus calam_i" edo "lumaren oztopo" bat jzan zala.

Dokumentu auetako Johannes ori Donibane Ebangelarja dugu, Kepa'rekin eta Paul'ekin batera euskaldunen aldetik eraspelik aundiena irabazj zuan Apostolua.

* * *

MIREÑ Josu'ren Ama.- "Sancta Maria de Govia". "Sancta María de Rusion". Esan bearrik ez dugu noski, kristaudi osoan bezala Euskalerrri zar artan ere txit goietsia izan zala Miren Neskutsa, Jainkoaren ama.

Kukulla'ko larrukirik zarrena, VIII mendearen erdikoa da; 759'koa. Azterturik utzi genduan aspaldi dokumentu ori. Oroi an agertzen diran lekaimetako bategen Maria duala izena.

* * *

AGATE.- Bi dira izen ontako emakumezko Doneak. Bat, neskatxa, oso antiñakoa, IV mendearen asieran Diokleziano'ren aginterakoan martiri erailla. Bestea, ezkondua, XI mendekoa, Konte borrokalaria baten emaztea. Zillegi bezait idazlan legor au goxatzeko, bizpauru itzez emazte done onen kondairaren aipu labur bat egitea. Entzun:

Bere gaztelutik urruti gudaketan nasirik dabil konte senarra. Emazte kontesa, berriz, bere gazteluan, karitate ekintzan, oiturazkoa duan bezala.

Eldu da noizbait konte senarra, eta norbaitek emaztea aragikeriz zikinduta ezezagun batekin larru jotzen ibilli dala esaten dio.

Jartzen da sutan kontea eta, besterik gabe, artu aidean bere emaztea, ta gazteluko goien-goieneko leiotik aidera jaurtitzen du gaixoa. Urbiltzen zaio konte asarretuari, bere andrea babestu naiez, gazteluko miraberik zarrena.

Asarretzen da geiago kontea, eta an dijoa gure mirabea ere leiotik kanpora bere andrearen atzetik.

Jainkoak ordea zaindu dju bi emakumeak, eta kontea leiora urbiltzen danean, ara non ikusten dituan bi emakumezko aiek bata bestearen besotik pake osoan, Jainkoari eskerrak emateko, elizarako bidean.

Arriturik, damuturik eta Jainkoaren aurrean izaturik, Erroma'ra doa kontea penitentzi mardulak egiñez, eta penitentzi artean amaitzen du bizia.

Gure larrukiko Agate, jakjña, aurreneko ura da: neskatx martiri sizilitarra. Lau dira guregana iritxi diran Bisigotiarren Liturgiko Donetegiak. Lauetan agertzen da Agate Donearen izena. Baiñan baita kristaudiko beste Donetegietan ere. Erroma'koan bereiziki.

Alatagutziz, ez zan aundiegia izan Bisigotarren artean Agata Done orrek izan zuan aipua. "Santa Agueda y san Felix (de Nola) son completamente desconocidos en la literatura epigráfica visigoda. Hasta principios del siglo X no tenemos conocimiento de algún templo dedicado en España a Santa Agueda"³.

Oker dabil oraingoan Fábrega Apaiz Jauna.

Egia au da: X mendearen asieran, Naparroa'ko erreñuaren lurraldeetan Agate Doneak bere izenera eraikitako eliz bat bazuala, Najera'n ainzuzen, eta 927'garren urtean eliz ori III Gartzia Naparroa'ko erregeak eta Tarasia edo Teresa bere emazteak Kukulla'ko Donemillian'en Lekaidetxeari eman ziotela: "illo monasterio in civitate Naiera, vocato Sancta Agatea", "Donagate esaten zaijon, Naxera urriko lekaidetxe ura".

("Lekaidetxe" auek, maiz aski, beren serbitzura apaiz bat edo kristau bakar-tasunzale bat zutela, eliz utsak ala baselizak izaten ziran).

Baiña X mendeko eliz ori ez da Ispanietan Agate Doneak izan zuan aurreneko Eliza. IX mendekoa bait da aztertzen ari geran gure larruki onek damai-guna: Paul abatak eta bi lagunek Losa'ko Donemartiñ'i, "bere ondare eta aberastasun guztiekin eskeiñi zioten Manata'ko Doneagate": "Sancta Agatea de Manata cum suas hereditates et pertinencia".

ERROMAN.— "Et presimus pressuras Sancti Romani de Val cavata". "Eta Doneroman'entzat, Balkabata'n, jaberik gabeko lurrak artu genituan". "Val cavata" eta "presuras" oietaz mintzatuak gera. Santu zarra dugu Erroman; sortaldetarra; Antioki'n martiri il zana.

Ez dager Erroman au aipatu d;tugun lau santutegi oietan. Prudentzio Kalagurritarrak bai, bere "Peristefanon" edo "Koroiaketa" izeneko poeman 1.140 itzneurtuzko olerki bat eskeiñi zion. Poema ortan luzeena.

KIRIKO.— "In loco que dicent Sub penna, ad Sancti Quirici": "Aizpe esaten dioten lekuan, Donekiriko-aldean". "Ibiden in Sancti Quirici nostros agros": "Antxe bertan, Donekiriko'n, gure alorrak".

Badator Kiriko bisigotiarren lau santutegietan, baiñan Julite'rekin batera: "Sancti Quirici et lulite". Ama-seeak ziran, sortaldekoak, zirilitarrak, Diokleziano'ren agintaritzakoan martiri illak; Kiriko semea, aurrena, oraindik oso mutiko gaztea; eta, aren atzetik, Julite ama.

Munduko martiritegi guztietan agertzen zaizkigu ama-seme auen izenak. Beti alkarrekin gaiñera, esan dugun bezala.

Orregaitik, bakarrik datorren ezkerro, ez dirudi larruki ontako Kiriko izen bereko mutiko martiri ura danik.

Bada itxura berdiñeko izena duan beste Done bat: Kirino, Kroazi'ko Siszia zeritzan eta gaur Sissek deritzan uriko gotzaia, Galerjo inperatore zala, 309'an, martiri il zana.

Badu Prudentzio olerkariak aren goraipuz olerki bat: "Peristefanon" poema'ko VII'a. Kirino au ordea, ez da Bisigotiarren liturgiko Donea.

Alatagutziz, au ote da lenen lumalariak larruki ontan aipatu nai izan zuana, eta berak oartzeke, edo aren atzetik etorritako lumalari birr-jdazleek, atzipeturik eta oartzeke Kirino idatzi bearrean Kiriko idatzi ote zuten?

³ Angel Fábrega Grau: "Pasionario Hispánico", I, 184.

Ez dut uste. Bi aldiz agertzen bait zaigu izen ori, Kiriko, gure larruki ontan.

Alatagutziz, Donekiriko orrek ez du len Euskalerrriaren Sarkaldea ziran lurraldeetan aztarnarik utzi. Madoz'ek aipatzen du 45 biztanle zituan San Quirico izeneko erriska bat.

Baiñan erri ori ez zegoan Euskalerrriaren Sarkaldean, Katalauni'n baizik, Girona'ko probintzian. Ez daiteke beraz, iñolaz ere, gure larruki ontako Donekiriko izan⁴.

AZISKLO.— "Illas vineas de super Sancti Aciscli": "Azisklo Donearen gaiñeko masti aiek". Emen ere, Donazisklo izen orrek erritxo baten edo, seguruaski, lekaldetxe baten izena d; rudi.

Kordobatarra zan Donazisklo. Bera bakarra gaiñera Eliz osoaren santutegian, ez bait dugu izen ortako beste Donerik. Bera da bá izen ortako Done bakarra.

"Peristefanon" edo "Koroiaketa" izeneko IV abestian dagi Prudentzio olerkariak Azisklo martiriaren goratarrea. Kristo Erregearen aurrera, Prudentzio kalagurritarrak dioskunez, munduaren azken-uneko a;ntza-egunean Kartago'k Zipriano eta Kordoba'k Azisklo eta Zo;lo aurkeztuko ornen dituzte:

*

"Afra Carthago tua promet ossa
ore facundo Cypriane doktor;
Corduba Acisclum dabit et Zoéllum
tresque coronas"⁵.

Euskeraz:

"Afrika'ko Kartago'k, Ziprian, ago gozoko irakaslea,
zure ezurrak ekarriko ditu.
Kordoba'k berriz Azisklo eta Zoilo ditu agertuko.
Eta iru buruntza geiago"⁶.

ZAZPI DOÑEEN AIPUA.— "Sancti Juliani et Baseli;se, et sancti Vincenti et Leti, et Sante Iusta et Rufina et Sancti Felicis Nolensis ecclesias fundatas sunt in loco que dicent Ponte Cerci" "Ponte Zerzi esaten dioten tokian izan dira erai-kiak Julen eta Basilise Doneen, Bixente eta Leto Doneen, Juste eta Errup;ñe Doneen eta Felis Nolatarraren elizak". Iker ditzagun banaka zazpi Done oiek:

JULEN ETA BASILISE senar emazteak ziran. Siri'ko antiokiarrak. Diokleziano'ren zigorraldian ¿Ejito'n? martiri illak. Liturgi bisigotiarrean Donerik zarrene-takoak ornen dira.

Baiña, Bisigotiarren artean ez ezé, era berean ziran omenduak Erroma'ko Liturgian ere. Egia esan, bi Elizetan, Sarkaldekoan eta Sortaldekoan izan dira era berdiñean omenduak. Biak batera gaiñera, beti.

⁴ Madoz'ek joan dan mendean 1845'etik 1850'era bitartean idatzi zuan bere iztegi ederra. Peristephanon, IV, 17.

⁶ "Tresque coronas": "Otros tres mártires más cuyos nombres no se han conservado". Marcial José Bayo: "Prudencio; Himnos a los Mártires".

Ez da arritzekoa. Senar emazteak izateaz gaiñera, Jainkoari birjintasunean bizitzeko eskaintza egiña bait zuten.

Ez dira, ala ere, Prudentzio'ren olerkietan aipatzen.

BIXEÑTE ta LEIO. Bi Donek daramate Bixente izena B̄isigotiarren Donetegan: Bat, Auñamendi'tiko diakono martiri euskaldun ospetsu ura dugu; eta beste au; beti Leto'rekin batera aipatua oi dana: "Sancti Vincenti et Laeti. Biak dira bisigotiarren donetegiakoak, baiñan euskaldunak, seguruaski, biak.

Gaiñera, bisigotiarren lurraldetik at ere, aipatzen ditu Erroma'ko martiritegiak. "Si tratta sicuramente, dio Bibliotheca Sanctorum iztegiak, dei santi martiri venerati a Dax, nel cui Breviario si trova una leggendaria Passio S. Vincentii Martiris et Laeti eius socii qui in Aquensi civitate (Dax'en; euskeraz Akitze'n) passj sunt (jasan zuten eriotza)".

lñork ez daki bi Done oiek non jaioak diran. Erroma'ko Brebiario edo "Orduen Otoitzeko Liburu"ak, 1.502'an Zisneros Kardenalak argitaratutako Mozarabitarren Brebiariotik artu ornen zuan done oien aipua.

Baiñan ez brebiario onek, ez onengandik jaioa dan Erroma'ko beste arek, ez mozarabitarren donetegi guztiek ez ornen dute punttu ortaz argitasunik ematen.

Akitze'ko Brebiarioaren egilleak berak ere aitortzen ornen du bere jakintzarik eza: "Lo stesso autore confessa onestamente ignorare tutto sul (epoca, la vita, il nome del persecutore, il modo del martirio, e la dignitá dei martiri. Il Martirologio Geronimiano invece (ordea) commemora a questa data del 1 de Settembre Vincenzo corno vescovo martire a Dax". (B̄ibliotheca Sanctorum)

lñork ez daki beraz nongoak ziran Bixente eta Leto jzeneko bi Done oiek.

Baiñan nonbaitekoak izatekotan, Euskalerrikoak ditugu, dirudianez beintzat. Prudentzio'k oparo abestu zuan Bixente martiri euskalduna. Bixente ta Leto, ordea, ez zituan, dirudjanez, ezagutu ere.

JUSTE TA ERRUPIÑE sebillatarrak ziran eta Diokleziano'ren denboran il ziran martiri. Biak daude Donetegi bisigotiarretan. Eta baita donetegi oietan baiñon leenago "Martyrologium Geronimianum" esan oi zaion VI mendeko "Martiritegi Jeronimotarrean".

Prudentzio'rentzat, ordea, ezezagunak dira bi neskatiñ auek ere.

NOLA'KO FELIS. Badirudi Euskalerrian ere ezaguna-edo izan zala, bere bizitzaz ezer gutxi dakigun Donefelis nolatar au. Eraspen aundia izan zion beintzat IV mendean Bordele'n jaiotako Donepaulin nolatarrak. Eraspen orrek eraginda joan bait zan Itali'ren egoaldera, an, Nola urian, lekaide bizitzeko asmoz.

Ez ordea aurretik, olerki txolin baten bidez, Euskalerraren izen ona umekezik mintzoz zikindu gabe.

Nola'ko gotzai egiña izan zalako, naiz Bordele'ko semea izan, Nola'ko Donepaulin esan oi zaio. Bordele euskaldunez inguratutik aurkitzen zan IV mendean. Eta an, Bordele'n, sortu ba'zittaion gure Paulin Doneari Nola'ko Felis'enganako ain eraspen sakon ura, eraspen ori IV menderako Euskalerrira eldurik zegoala esan bearko genduke. Nondik eta nola? Ez dakigu.

Ez beintzat bisigotiarrengandik, jakiña. Auek ia eun urtez gedroagokoak bait dira Galietan.

Bisigotiarrengana, askoz geroago, Itali'tik etorri ornen zan: "Corno es natural, no queremos aquí tocar, ni de lejos, el intrincado problema de la historicidad de San Felix de Nola. Fuera obispo de Thibiuca, fuera obispo de Nola, lo cierto es que su culto en España, por lo menos según el texto de su Pasión, es una influencia manifiesta del santoral de las iglesias italianas en nuestra liturgia".¹

Itali'tiko "influentzi" edo eraginmen oh nondik zetorkion Toledo'ko Eliz bisigotiarri? Zuzenean Sortaldetik itxasoz? Ala, Iparraldetik, Galietako Proben-tza-zear?

Onela izatekotan, Euskalerriko Elizara Toledo'ko Eliz bisigotiarriera baiño le-nago irixi zala, logikaren eskutik ezpairik gabe esan daitekean gauza dala diru-di.⁸

Danadala, Nola'ko Felis au ez du Prudentzio'k bere olerkietan abesten. Bai beste bi; bat Zalduba'n, ots, Zaragoza'n martiri illa eta Katalauni'ko Girona'n bestea:

"Publium pangat chorus et reuoluat
quale Frontonis fuerit tropheum,
quid bonus Felix tulerit, quid acer
Caecilianus

Euskeraz:

"Kanta beza abesbatzak Publio'ren omenez,
eta ager beza nolakoa izan zan Fronton'en garaitza,
zer jasan zuan Felis zintzoak eta zer
Zeziljano bikaiñak".

"Parua Felicis decus exhibebit
artubus sanctis locuples Gerunda,
nostra gestabit Calagurris ambos
quos ueñeramur"

Euskeraz

"Done-ezurrez aberatsa dan Girona txikiak
Felis'en aintza aurkeztu aal izango du
gure Kalgurri'k berriz eraspen aundjz daukagun
bi aieñ" 8.

Bi Felis auek bai, oker ibiltzeko bildur aundirik gabe esan daiteke izan zutela zer ikusirik euskaldunekin. Euskalerrria, garai artan, Iparraldetik eta sarkaldetik

¹ Angel Fábrega Grau, "Pasionario Hispánico", I, 184.

° "Toledo'ko Eliza" deitzen diot Eliz Bisigotiarri. Oartuko ziñan zergaitik. Toledo Bisigotiarren uriburu izan zalako, eta Eliz Bisigotiar arek bere ekintzarik garrantzitsuenak Toledo'n egiten zitu-alako: Ospetsuak bait dira mundu guztian "Toledo'ko Kontzilioak". Emeterio ta Zeledonio dira bi oiek.

Zaragoza'ren gain-gaiñeraiño insten bait zan; eta beste ura, Katalauni'n martiri jidako beste ura, Zerretiar euskaldunengandik oso urbil ibilli bait zan 10.

Nolakoa ote dugu, IX mendeko larruki onek damaigun done-zerrenda ortatik jaso dezakegun uzta?

Ez, aberatsa; ezta oso ziurra ere.

Done oiek Toledo'ko Erreiñu bisigotjarraren Rizan omenduak izateak ez digu, beintzat berak bakarrik, bisigotiarren kultura IX mende artan Euskalerrira sarturik zegoala eskierkj jakin aal izateko balio. Ez bait dakigu, done oiek orduan gaur baiño askoz zabalago zan Euskalerrj artara nondik etorri ziran. Egoaldetik, ala Iparraldetik?

– Done aietako batzuk, Paul, Jon eta Miren Neskutsa bezala, ez dira Toledo'ko Eliz bisigotiarren liturgiko Doneak. Eliz gutzikoak baizik. Oiek beraz ez dute deus erakusteko balio.

– Beste batzuk berriz, bildurrik gabe esan daiteke, Toledo-aldetik onera etorri ez baiña emendik Toledo'ra joan zirala. Prudentzio kalagurrjarrak bere olerkietan abestu zituan guzti aiek, adibidez.

Prudentzio, IV mendeko olerkaririk onenetakoa dugu; bearbada, danetan onena.

Bere olerkiak kristaudi osoan izan ziran irakurriak eta abestuak, eta, nola ez?, beste toki guztietan bezala bere unan: Kalagurri'n. "Baskoien" urinagusia. Toledo'ko Eliz bisigotiarra sortu aurretik, bazuan Kalagurri'ko Eliz euskaldunak Done oien albisteak.

– Juste ta Errupiñe bezala, Larruki onek damaizkigun bisigotjarren liturgiko Doneak, ez dira done bisigotiarrek, erromate-aroko Done jspani-erromatarrek baizik, eta Liturgi bisigotiarra sortu baiño len kristaudi osoko liturgietan ospatzen ziranak.

Liturgi bisigotiarra sortu baiño len ez ote ziran, Done oiek, Euskalerriko Elizen liturgietan ospatzen?

Baietz dirudi.

Eta gure Errira geroago etorri ba'ziran ere, nondik etorri ote ziran onera? Egoaldetik? Ez. Iparraldetik seguruaski. Ikus:

Sarkaldera Done oien izenak zabaldu zituana "Jeronimo'ren Ziñopategia" izan zan. "Ziñopategi" edo "Martyrologium" ori, Galietan, Auxerre izeneko urian egin zan, VI mendean. Mende artan Auxerre ez zegoan Euskalerrri zabal artatik gaurko Euskalerrri txiki ontatik bezain urruti".

Ez al da, beraz, uste izatekoa, bisigotiarren Ispania'n baiño askoz leenago izan zirala Done oiek danak emen, Euskalerrrian, ezagutuak eta liturgian omenduak?

Larrukj ontako giza-izenak, EUSKERAZAINTZAREN XXII alean aurkituko dituzu. An agertu bajt ziran azterturik.

Latiegi'tar Bixente

¹⁰ "Cerretani", idazle erromatarrek aipatu oi zuten "tribu" edo "leiñu" euskaldun batekoen izena da.

¹¹ "Martyrologium Ieronimianum". Izan ori ez zaio ematen Jeronimo'k idatzia izan zalako. Asieran Done orren gutun bat dakarrelako báizik. Bi argitaraketa izan zituan; aurrenekoa, V mendean 431'garren urtea igaro ta laister, Erroma'n egiña, eta galdua duguna. Bigarrena, eunen bat urte geroago, VI mendean Auxerre'n egindako au.